

УДК 378:614

Валентин Бузько

Компоненти структурно-функціональної моделі управління навчальним процесом у вищих навчальних закладах цивільного захисту

У статті здійснено спробу через науково-теоретичний аналіз схарактеризувати окремі елементи функціонального й організаційно-діяльнісного (технологічного) складників структурно-функціональної моделі управ-

© *Бузько В.*, 2014

ління навчальним процесом у вищих навчальних закладах цивільного захисту, зокрема, методи управління (організаційні, адміністративні, економічні та соціально-психологічні); взаємопов'язані функції управління (аналіз, планування, організація, координація, контроль, мотивація, прийняття та реалізація управлінських рішень). Обґрунтовано, що управлінські рішення повинні прийматися поетапно, технологічно, від першого про-ректора з навчальної та методичної роботи (заступника начальника інституту з навчальної та наукової роботи) до окремих управлінських підрозділів й у зворотному варіанті у вищих навчальних закладах цивільного захисту.

Ключові слова: структурно-функціональна модель управління навчальним процесом; управління навчальним процесом у вищих навчальних закладах цивільного захисту; методи управління; функції управління.

Постановка наукової проблеми та її значення. Окреслюючи можливості перспективної системи управління у сфері вищої освіти, дослідники зазначають, що «університет майбутнього має стати за-кладом самоуправління, в якому академічна свобода, право вибору та високий рівень особистої та ін-ституційної відповідальності стануть нормою, а якість освіти, рівень наукових досліджень та іннова-ційних впроваджень стане показником поступу суспільства у напрямі забезпечення стійкості» [6, с. 48]. Попри слухність думки, необхідно враховувати специфіку вищих навчальних закладів: далеко не кожен такий заклад може «дозволити собі» самоуправління й автономію з причини своєї профіль-ності та відповідної уставності (підпорядкованості уставу). До таких ВНЗ передусім належать вищі навчальні заклади цивільного захисту.

Результати проведеного теоретичного аналізу наукових джерел та вивчення практичного стану управління навчальним процесом у вищому навчальному закладі цивільного захисту дали можливість виокремити низку протиріч між:

- посиленням вимог суспільства до управлінських механізмів ВНЗ цивільного захисту та реаліями застосування сучасних управлінських технологій;
- об'єктивними вимогами до керівного складу ВНЗ цивільного захисту та обмеженими умовами зросту їхнього професіоналізму в рамках статутності (підпорядкованості статуту);
- необхідністю забезпечення якості навчального процесу у ВНЗ цивільного захисту та кадровою неготовністю на всіх ланках управління цього ВНЗ до застосування інноваційних підходів;
- прагненням управлінських кадрів у ВНЗ цивільного захисту до творчого пошуку щодо поліпшення навчального процесу та недосконалістю нормативно-правової бази вказаного процесу.

Аналіз досліджень цієї проблеми. Проблеми професійної підготовки майбутніх фахівців у сфері цивільного захисту в умовах профільного вищого навчального закладу у своїх працях аналізували В. Бут, В.

Вареник, Н. Вовк, Г. Грибенюк, І. Гуріненко, А. Капля, А. Кришталь, М. Коваль, М. Козяр, Д. Лебедев, С. Миронець, С. Мукомел, О. Парубок, К. Пасинчук, В. Покалюк, Ю. При-ходько, О. Склень, В. Шойко та ін. Проблеми управління у сфері професійної підготовки у ВНЗ опрацювали долідники Г. Атаманчук, М. Гринюк, В. Жмалев, Л. Калініна, М. Касьяненко, Н. Раши-това, Т. Десятков, Л. Цимбал, Л. Шимановська та ін. Водночас питання, пов'язані з управлінням навчального процесу у вищих навчальних закладах цивільного захисту, залишаються нерозв'язаними в наукових джерелах, зокрема – проблеми моделювання означеного питання.

Мета статті – шляхом науково-теоретичного аналізу схарактеризувати окремі компоненти структурно-функціональної моделі управління навчальним процесом у вищих навчальних закладах цивільного захисту.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Об'єктом управління в нашому випадку є навчальний процес у вищому навчальному закладі цивільного захисту (ВНЗ ЦЗ), який є складною організаційною системою, що має мережу підсистем-компонентів. Для здійснення раціональних перетворень у сфері управління навчальним процесом у ВНЗ цивільного захисту необхідно насамперед проаналізувати його структуру як сукупність взаємопов'язаних компонентів та елементів з урахуванням наявних потреб та можливостей, вибудовуючи певну модель, оскільки метод моделювання широко використовується в сучасних педагогічних дослідженнях, зокрема в галузі управління освітою.

Зважаючи на різновидове використання педагогічних моделей, ми обрали структурно-функціональну модель управління навчальним процесом у ВНЗ ЦЗ. Мета розробленої моделі – теоретичне обґрунтування структури та змісту управління навчальним процесом у ВНЗ цивільного захисту; характеристика його компонентів; визначення місця цієї моделі в цілісному процесі управління ВНЗ цивільного захисту. Компонентами структурно-функціональної моделі управління навчальним процесом у ВНЗ цивільного захисту є:

- концептуальний компонент (цілі та мета управління – забезпечення функціональної узгодженості компонентів й елементів управління навчального процесу; принципи; наукові підходи);
- функціональний компонент (функції);
- організаційно-діяльнісний (технологічний) компонент (управлінські дії суб'єктів управління навчальним процесом у ВНЗ цивільного захисту, зокрема – форми, методи та засоби управління; організаційно-педагогічні та методичні умови ефективності зазначеного процесу);
- оцінно-результативний компонент.

Схарактеризуємо окремі елементи функціонального й організаційно-діялісного (технологічного) складників структурно-функціональної моделі, розпочинаючи з методів управління навчальним процесом у ВНЗ цивільного захисту.

У наукових джерелах (Г. Атаманчук [1], М. Гриновець [2], М. Гринюк [4], В. Жмалев [3], М. Касьяненко [4], Н. Рашитова [8], Л. Цимбал [4], Л. Шимановська [3] та ін.) виокремлюють такі методи управління, які ми адаптували до нашого предмета дослідження:

- організаційні (безпосередній вплив управлінця на функціонування та поведінку керованих об'єктів і суб'єктів навчального процесу у ВНЗ цивільного захисту): переконання (стимулювання свідомості, бажаної для інтересів управлінця поведінки учасників навчального процесу: викладачів і курсантів/студентів) та примус (спонукання учасників навчального процесу у ВНЗ цивільного захисту до дій усупереч його бажанню);
- адміністративні (підпорядкування волі керованого об'єкта навчального процесу волі суб'єкта, який управляє цим процесом, із можливим урахуванням інтересів об'єктів через обговорення управлінських рішень у ВНЗ ЦЗ): адміністративно-правові (державний, юридичний рівень, тобто обов'язкові для виконання розпорядження) та адміністративно-організаційні (вплив авторитету керівника навчального процесу ВНЗ ЦЗ);
- економічні (досягнення цілей управління навчальним процесом у ВНЗ ЦЗ на основі реалізації вимог економічних законів; сукупність способів впливу на суб'єктів навчального процесу у ВНЗ ЦЗ через створення економічних умов (економічних розрахунків, планування, фінансування тощо), що спонукають їх діяти у визначеному напрямі);
- соціально-психологічні (способи впливу на об'єкт управління навчальним процесом у ВНЗ ЦЗ через апелювання соціально-психологічними чинниками, спрямованими на управління соціально-психологічних відносин, що складаються в колективі): виховні заходи, моральне заохочення і стягнення, врахування психологічних особливостей характеру кожного суб'єкта навчального процесу у ВНЗ цивільного захисту.

Насамперед зазначимо, що на основі аналізу емпіричного матеріалу та власного досвіду роботи ми зробили висновок, що керівник вищого навчального закладу цивільного захисту, вибираючи методи в процесі управління навчальним процесом, повинен керуватися принципами їх:

- комплексного використання (оптимального поєднання різних методів управління навчальним процесом з одночасним використанням кількох);
- адаптації (адаптування методів залежно від постійних чи тимчасових потреб суб'єктів та об'єктів управління навчальним процесом у ВНЗ ЦЗ);
- ситуаційності (використання методів управління навчальним процесом залежно від певної ситуації управління).

Застосовуючи той чи той метод управління, реалізуються взаємопов'язані функції управління, які загалом на основі проаналізованих праць указаних вище науковців ми уточнюємо в контексті нашого дослідження (щодо управління навчальним процесом у ВНЗ цивільного захисту):

1. Аналіз, результат чого – виявлення основних проблем навчального процесу та встановлення конкретних шляхів їх усунення через розроблення та прийняття управлінських рішень. Вимоги до аналітичної роботи (М. Гринюк, М. Касьяненко, Л. Цимбал [4]) визначають такі: достовірність, повнота, суттєвість, своєчасність, зрозумілість, нейтральність, узгодженість результатів та системність. Виокремлюють два види аналізу в управлінні: комплексний (дослідження всього комплексу причин та методів впливу на управління навчальним процесом у вищих навчальних закладах цивільного захисту) та вибірковий (дослідження вибіркової причини та методів впливу на управління навчальним процесом у ВНЗ ЦЗ).

2. Планування – визначення стратегії системи управління навчальним процесом у ВНЗ цивільного захисту, конкретних цілей подальшої діяльності та засобів їх досягнення з метою розвитку цієї

системи. Виокремлюють [4] принципи планування (актуальності, наукової обґрунтованості, законності, несуперечливості, реальності, конкретності, своєчасності, інформативності) та спеціальні вимоги (наступність планів за діями, завданнями, засобами й термінами виконання; поточність і перспективність; оптимальність (усебічне врахування наявних у підрозділі ВНЗ цивільного захисту наявних сил, засобів та часу); стабільність планів; гнучкість (здатність до ситуаційної зміни плану або розподілу ресурсів щодо реалізації навчального процесу у ВНЗ ЦЗ)).

3. Організація – формування та підтримання в системі управління навчальним процесом у ВНЗ ЦЗ відповідних стосунків на управлінському рівні. Така функція можлива лише за умови проектування організаційних структур ВНЗ цивільного захисту, створення системи інформації, раціонального формування (підбір, навчання та виховання) менеджменту, координування різних видів забезпечення, які здійснюються передусім фінансовою та медичною частинами, продовольчою службою тощо.

4. Координація – забезпечення оперативності управлінської діяльності ВНЗ ЦЗ, ефективності функціонування системи управління навчальним процесом у такому закладі з урахуванням зовнішніх та внутрішніх чинників; розроблення, організація, коригування виконання оперативних управлінських рішень, навчання керівного складу прийняттю рішень та діям у конкретних ситуаціях щодо управління навчальним процесом у ВНЗ ЦЗ.

5. Контроль – оцінювання виконаної роботи щодо управління навчальним процесом у ВНЗ цивільного захисту через аналіз результатів виконання прийнятих рішень, порівняння досягнення поставлених цілей із точки зору основних характеристик цього процесу (безперервності, послідовності, циклічності); визначення шляхів підвищення ефективності такої роботи. Етапи контролю управління навчальним процесом у ВНЗ цивільного захисту: спостереження за управлінням навчальним процесом → зіставлення його результатів із чинними нормативно-правовими актами (передусім положенням про організацію навчального процесу в кожному окремо ВНЗ цивільного захисту та аналогічних закладах загалом) → проведення заходів, спрямованих на усунення недоліків та порушень.

6. Мотивація – процес спонукання кожного учасника управління навчальним процесом у ВНЗ цивільного захисту до паралельного задоволення своїх потреб (за А. Маслоу, фізіологічних потреб; потреби в безпеці, належності, самоповазі, самовираженні) та для досягнення цілей ВНЗ ЦЗ загалом.

7. Прийняття та реалізація управлінських рішень (М. Гринюк [4], М. Касьяненко [4], Н. Рашитова [8], Л. Цимбал [4] та ін.) – форма організувальної діяльності суб'єкта управління навчальним процесом у ВНЗ цивільного захисту, що пов'язана з вибором мети дії, способів та засобів її досягнення. Управлінське рішення (Р. Лепа [5], А. Петров [7]) має бути відповідним до певних вимог ВНЗ цивільного захисту, науково обґрунтованим, законотворчим, справедливим, компетентним, своєчасним, конкретним. Будь-яке управлінське рішення має три етапи: підготовка → прийняття → реалізація (табл. 1).

Як видно з табл. 1, управлінські рішення щодо навчального процесу у ВНЗ ЦЗ мають прийматися поетапно, технологічно, від першого проректора з навчальної та методичної роботи (ППНМР) (заступника начальника інституту з навчальної та наукової роботи (ЗНІННР)) до окремих управлінських підрозділів (УП) та у зворотному варіанті: ППНМР/ЗНІННР → УП → ПНМР/ЗНІННР.

Аналіз наукових джерел, емпіричний матеріал та особистий досвід автора дає змогу констатувати, що управлінське рішення щодо навчального процесу у ВНЗ цивільного захисту може бути результативним, якщо воно:

1. Ґрунтується на матеріалах ретельного аналізу оперативної обстановки щодо навчального процесу у ВНЗ ЦЗ.

2. Системне: є логічним елементом системи управління навчальним процесом у ВНЗ цивільного захисту.

3. Забезпечується необхідним обсягом інформації, отриманої щодо навчального процесу у ВНЗ ЦЗ від суб'єктів управління.

4. Відповідає нормам чинного законодавства та відомчим законодавчим актам.

5. Правомірне: прийняте компетентним управлінцем, який має відповідне на те право.

6. Передбачає етап подальшого різнорівневого аналізу в процесі виконання через вияв ініціативи підлеглих (керівників управлінських підрозділів) із метою вдосконалення певного управлінського рішення.

7. Посильне для виконання щодо засобів та термінів.
8. Враховує ймовірний подальший перебіг подій, наслідки та результати навчального процесу у ВНЗ ЦЗ.
9. Технологічне: чітко передбачає логічність етапів виконання з орієнтиром відповідності поставленої мети очікуваним результатам навчального процесу у ВНЗ ЦЗ.

Таблиця 1

Етапи управлінського рішення щодо навчального процесу у вищому навчальному закладі цивільного захисту

Етап	Назва етапу	Завдання етапу управлінського рішення
I етап	Підготовка рішення	<ol style="list-style-type: none"> 1. Висунення управлінських рішень і першим проректором з навчальної та методичної роботи (ППНМР) (заступником начальника інституту з навчальної та наукової роботи (ЗНІННР)), і на рівні окремих управлінських підрозділів (УП). 2. Оперування інформацією на рівнях ППНМР/ ЗНІННР та УП. 3. Збирання, обробка, аналіз, оцінювання управлінських гіпотез на всіх управлінських рівнях. 4. Розроблення варіантів рішення на всіх управлінських рівнях. 5. Оцінювання варіантів рішень, вибір оптимального варіанта для результативності навчального процесу у ВНЗ ЦЗ. 6. Оформлення ППНМР/ЗНІННР вибраного варіанта у вигляді проекту рішення. 7. Обговорення проекту рішення на всіх управлінських рівнях. 8. Погодження проекту рішення із зацікавленими особами: ППНМР/ЗНІННР та начальниками УП.
II етап	Прийняття рішення	<ol style="list-style-type: none"> 1. Надання рішенню юридичної сили через підписання його ППНМР/ЗНІННР у вигляді плану, відомчого акта нормативного (наказ, розпорядження, положення, інструкція, директива, інструктивний лист) та ненормативного (вказівка, посадова інструкція, протокол, оперативна нарада, резолюція тощо) характеру. 2. Доведення рішення до організаторів виконання та виконавців управлінських рішень щодо навчального процесу у ВНЗ ЦЗ.
III етап	Реалізація рішення	<ol style="list-style-type: none"> 1. З'ясування сутності управлінського рішення щодо навчального процесу у ВНЗ ЦЗ. 2. Створення необхідних організаційних передумов для реалізації управлінського рішення в навчальному процесі ВНЗ ЦЗ. 3. Деталізація управлінського рішення на рівні УП. 4. Добір і розстановка виконавців управлінських рішень щодо навчального процесу у ВНЗ ЦЗ від ППНМР/ЗНІННР до УП. 5. Організація взаємодії між виконавцями управлінських рішень та координація їхніх зусиль в управлінні навчального процесу ВНЗ ЦЗ. 6. Контроль за діяльністю виконавців та облік результатів роботи виконання управлінських рішень щодо навчального процесу ВНЗ ЦЗ. 7. Коригування зазначених управлінських рішень. 8. Підведення підсумків виконання зазначених рішень.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Таким чином, ми обрали для експериментального дослідження структурно-функціональну модель управління навчальним процесом у вищих навчальних закладах цивільного захисту, компонентами якої є: концептуальний, функціональний, організаційно-діяльнісний (технологічний), оцінно-результативний складники. Схарактеризовано окремі елементи функціонального й організаційно-діялісного (технологічного) складників структурно-функціональної моделі, зокрема методи управління: організаційні, адміністративні, економічні та соціально-психологічні. Зазначено, що керівник вищого навчального закладу цивільного захисту, вибираючи методи в процесі управління навчальним процесом, повинен керуватися принципами їх комплексного використання, адаптації та ситуаційності. Схарактеризовано взаємопов'язані функції управління, які реалізуються шляхом застосування того чи того методу управління: аналіз, планування, організація, координація, контроль, мотивація, прийняття та реалізація управлінських рішень. При цьому обґрунтовано, що управлінські рішення мають три етапи (підготовка, прийняття, реалізація), повинні прийматися поетапно, технологічно від першого проректора з навчальної та методичної

роботи (заступника начальника інституту з навчальної та наукової роботи) до окремих управлінських підрозділів й у зворотному варіанті у вищих навчальних закладах цивільного захисту.

Водночас подальшого дослідження потребує докладна характеристика інших компонентів структурно-функціональної моделі управління навчальним процесом у вищому навчальному закладі цивільного захисту.

Джерела та література

1. Атаманчук Г. В. Теория государственного управления : курс лекций / Г. В. Атаманчук. – 2-е изд., доп. – М. : Омега-Л, 2004. – 584 с.
2. Гриновець М. В. Інформаційна модель управління навчальним процесом в умовах слабкої структурованості [Електронний ресурс] / М. В. Гриновець, А. В. Катренко. – Режим доступу : <http://ena.lp.edu.ua:8080/handle/ntb/20164>
3. Жмалев В. Г. Основи менеджменту і управлінської діяльності / В. Г. Жмалев, Л. М. Шимановська. – К. : Україна, 1994. – 454 с.
4. Касьяненко М. М. Організація роботи та управління органами ДПС України : навч. посіб. / М. М. Касьяненко, М. В. Гринюк, Л. В. Цимбал. – Ірпінь : Академія ДПС України, 2001. – 229 с.
5. Лепа Р. Н. Модели ситуационного механизма принятия управленческих решений : дис. ... д-ра экон. наук : 08.00.11 / Лепа Роман Николаевич. – Донецк, 2007. – 438 с.
6. Мельниченко А. А. Управління у сфері вищої освіти в контексті забезпечення сталого розвитку суспільства: філософський аспект / А. А. Мельниченко, М. М. Тютюнникова // Вісн. НТУУ «КПІ». Філософія. Психологія. Педагогіка. – 2012. – Вип. 2. – С. 44–50.
7. Петров А. В. Групповая дискуссия / А. В. Петров // Дискуссия и принятие решений в группе: технология модерации. – СПб. : Речь, 2005. – С. 18. – Режим доступа : http://msk.treko.ru/show_dict_271
8. Рашитова Н. К. Методи та основні функції управлінської діяльності [Електронний ресурс] / Н. К. Рашитова. – Режим доступу : <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/db/2008-1/doc/1/06.pdf>

Бузько Валентин. Компоненты структурно-функциональной модели управления учебным процессом в высших учебных заведениях гражданской защиты. В статье предпринята попытка путем научно-теоретического анализа охарактеризовать отдельные элементы функциональной и организационно-деятельностной (технологической) составляющих структурно-функциональной модели управления учебным процессом в высших учебных заведениях гражданской защиты, в частности, методы управления: организационные, административные, экономические и социально-психологические. Отмечено, что руководитель вуза гражданской защиты, выбирая методы в процессе управления учебным процессом, должен руководствоваться принципами их комплексного использования, адаптации и ситуационности. Охарактеризованы взаимосвязанные функции управления, которые реализуются путем применения того или иного метода управления: анализ, планирование, организация, координация, контроль, мотивация, принятие и реализация управленческих решений. При этом обоснованно, что управленческие решения имеют три этапа (подготовка, принятие, реализация), должны приниматься поэтапно, технологически, от первого проректора по учебной и методической работе (заместителя начальника института по учебной и научной работе) до отдельных управленческих подразделений и в обратном варианте в высших учебных заведениях гражданской защиты.

Ключевые слова: структурно-функциональная модель управления учебным процессом; управление учебным процессом в высших учебных заведениях гражданской защиты; методы управления; функции управления.

Buz'ko Valent yn. Components Structural and Functional Model of Educational Process in Higher Educational Institutions of Civil Protection. This paper is an attempt by the scientific and theoretical analysis to characterize the individual elements of the functional and organizational-activity (technological) components of the functional structural model learning management in higher education institutions of civil protection, in particular - the methods of management: organizational, administrative, economic, social and psychological. It is noted that the head of the higher education institution of civil defense, picking techniques in the management of the educational process should be guided by the principles of: integrated use, adaptation and situational. Author determined interrelated management functions that are implemented by the application of a certain method of management: analysis, planning, organization, coordination, control, motivation, decision-making and implementation. With this proved that management decisions have three phases (preparation, adoption, implementation) must be made in stages, the first technology-rector for educational and methodological work (deputy head of the Institute for academic and research) to individual management units and back option in higher education institutions of civil protection.

Key words: functional structural model of educational management; learning management in higher education institutions of civil protection; management practices; management functions.

Стаття надійшла до редколегії
06.07.2014 р.